

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-221 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
(скорочений термін)
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Тютюнник Надія Володимирівна
Науковий керівник
д.пед.н., професор Андрієвський Б. М.
Рецензент: к. біол.н., доц. Семашкіна Г.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ.....	6
1.1. Історичний аспект інтеграції змісту освіти.....	6
1.2. Сутність ключових понять дослідження.....	11
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	21
2.1. Способи інтеграції змісту навчального матеріалу.....	21
2.2. Використання міжпредметних зв'язків у практиці роботи вчителів початкової школи.....	30
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	46
Додаток А Конспект уроку.....	46
Додаток Б Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	52
Додаток В Довідка про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці.....	53
Додаток Г Результати повторної перевірки Unichesk.....	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. Насущним питанням на сьогодні є реалізація міжпредметної інтеграції змісту навчання, оскільки освітня модель, побудована на засадах інтеграції, сприяє формуванню міжпредметних та ключових (надпредметних) компетентностей, розв'язує проблему інтелектуального перевантаження молодших школярів, формує в учнів цілісну картину світу, оскільки кількість навчальних предметів, за основу яких взято тільки одну науку, скорочується шляхом введення інтегрованих курсів, які базуються на знаннях декількох прилеглих галузей науки.

Ідея інтеграції в освітньому процесі є важливим набутком дидактики, оскільки за умови благополучного методичного впровадження інтеграції втілюється мета якісної освіти. Важливим і неодмінним дидактичним засобом можна вважати інтеграцію, оскільки цей процес об'єднує у єдине ціле різні об'єкти навчання. Саме за допомогою впровадження в учбовий процес інтеграції вможливується створення в учнів цілісного та комплексного уявлення про об'єкт, який вивчається, а також формується міжпредметна компетентність.

Реформування сучасної освіти має на меті: уникнути викладання навчальних дисциплін окремо одна від одної; створити такі навчальні програми, в яких освітній процес буде орієнтовуватись на інтегративний підхід, що продуктивно вплине на розвиток учнів.

Ефективне навчання неможливе без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів. Адже діти повинні засвоїти не тільки певну суму знань, а й навчитися спостергати, порівнювати, виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати, використовувати у практичній діяльності та нестандартних ситуаціях.

Значущість міжпредметної інтеграції у початковій школі є безперечною для вчителя, оскільки саме він викладає всі навчальні дисципліни і є інтегруючою ланкою навчання.

Зазначені положення обумовлюють актуальність обраної для дослідження теми: «Організаційно-педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків в умовах початкової школи».

Об'єкт дослідження: зміст початкової освіти.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків в умовах початкової школи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків на уроках у початковій школі.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначені такі **завдання:**

1. На підставі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури зробити історичний екскурс проблеми інтеграції змісту освіти.
2. Розкрити сутність ключових понять дослідження.
3. Проаналізувати стан проблеми інтеграції змісту початкового навчання та використання міжпредметних зв'язків у практиці роботи вчителів.
4. Розробити методичні рекомендації вчителю з використання міжпредметної інтеграції змісту початкової освіти.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи:

- теоретичні: аналіз, систематизація та узагальнення педагогічної, методичної та психологічної літератури з проблеми даного дослідження; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду.

- емпіричні: спостереження; педагогічний експеримент;
кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

1.1. Історичний аспект проблеми інтеграції змісту освіти

Існує два періоди розвитку та формування поняття про інтеграцію змісту освіти та навчання:

- 1) виокремлення категорії «інтеграція» з науки та філософії;
- 2) формування концепції «Інтеграція» [21, с. 57].

У XVII ст. Я.А. Коменський вперше використав термін «інтеграція» у своїй праці «Велика дидактика»: «Все, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв'язку». У творі «Лінгард і Гертруда» наслідувач педагога Й. Г. Песталоцці розглядував інтеграцію як метод навчання. У XVIII ст. німецький вчений та педагог Й.Ф. Гербарт вирізняв основні етапи навчання:

- 1) ясність;
- 2) асоціація;
- 3) система.

Під етапом «система» (інтеграція) вчений мав на увазі можливість самостійно сформувати картину світу.

Дослідження та вивчення Костянтином Дмитровичем Ушинським у XIX столітті моделі, структури та напрямків інтеграції стало значним вкладом у розробку інтегрованих курсів. Вчений створив аналітико-синтетичний метод навчання грамоти саме завдяки інтеграції письма та читання. Цей метод використовується і в наш час [15, с. 9-10]. У праці «Людина як предмет виховання» педгог розкрив сутність пригадування за протилежностями, подібностями, порядком часу, місця,

внутрішніми почуттями. При цьому необхідність взаємозв'язку навчальних предметів від обґрунтував на протигагу схоластичний методам навчання, які спиралися на механічне заучування.

Григорій Микитович Іваниця – відомий педагог-україніст, який розробив першу концепцію комплексності. У 1923 році у праці «Комплексний метод» Григорій проаналізував його як «один з важливих чинників будівництва нової школи».

Вчений розглядав навчання як поєднання 3-х основних психофізіологічних етапів розвитку дитини:

- 1) перцепція – сприйняття;
- 2) аперцепція – спостереження;
- 3) асиміляція – опанування нової інформації;

На думку Г. Іваниці навчальний процес при використанні комплексного підходу повинен містити три етапи:

- 1) спостереження за матеріалом, який опановується;
- 2) вивчення та систематизація, аналіз вивченого матеріалу;
- 3) формування наслідків проведеної роботи [23, с. 34].

Ще одним вченим, який виступав за розвиток комплексного підходу до навчання був відомий діяч народної освіти, київський професор та педагог Олександр Федорович Музиченко. Його вклад займає значне місце в історії розвитку української дидактики. Під комплексністю професор розуміє «активне переживання дітьми миттєвостей, їхнє захоплення невеликим відрізком дійсності» [8, с. 24].

О. Музиченко розглядав комплексний підхід до навчання не тільки як метод, винятковий відбір змісту освіти, а ще як засіб, що

об'днує та організовує шкільне життя, перетворює школу в осередок організованого впливу на суспільне середовище. Саме тому він вважає проблему комплексного підходу в навчанні загальнопедагогічною.

Процес комплексного навчання розглядався як реакції дитини, але у кожної дитини ці реакції будуть різними, особливими. На думку вченого, завдання педагога полягало в тому, щоб діти були внутрішньо вмотивовані до здобуття нових знань. І лише проаналізувавши це внутрішньо вмотивоване пізнання, вчитель може почати будувати навчальний процес. Саме такий підхід до комплексного навчання відповідав філософії освіти, що була актуальна в той період часу: дитина в центрі системи, а розвиток пам'яті, уваги, мислення відбувався через активні методи навчання.

Голова ДНМК (Державний науково-методичний комітет) Головного управління соціального виховання Іван Соколянський аналізував комплексність навчання зовсім з інших сторін. Вчений з перших виступів стверджував, що тільки комплексна система може сформувати молоде покоління в дусі класової орієнтації - основне завдання, покладене на заклади освіти. Така точка зору широко дискутувалась серед тогочасних науковців, педагогів, висвітлювалась на різних конференціях, у пресі, була надана широкій педагогічній громадськості. На перше місце він ставив педагога, тим самим уникаючи авторитаризму, оскільки для цього дійсно були відсутні політичні та соціальні умови. Але вчений не врахував, що школи мають свої закони розвитку, а тому авторитаризм може закріпитися там швидше, ніж інший підхід. Занепокоїла педагога відсутність конкретних методик запровадження комплексного навчання в школах, оскільки жодна з методик, що існували на той час, не відповідала вимогам комплексного

підходу. Відсутність таких методик І. Соколянський вважав найбільшчим місцем педагогічного процесу.

Етап поширення комплексності в Україні завершився наприкінці 20-х років. З 1930 року цей процес поступово був замінений на комплексно-проектний, а у 1931 р – на проектний підхід, які спішно зникли, коли Народний комісаріат освіти розробив стабільні програми за предметною основою. Такі програми надавали чітке коло систематичних знань. Однак до початку 30-х рр. ХХ ст. комплексна система продовжувала виконувати провідну, а надалі і значну роль [24, с. 42].

Ідеї інтеграції почали розвиватися за часів В. Сухомлинського, коли педагог проводив «уроки мислення в природі» (60-і рр. ХХ ст.), які є вдалим прикладом інтеграції різних видів діяльності, поєднаних однією метою [2, с. 5].

В останні роки система інтегративно-предметного навчання запроваджується завдяки спільним зусиллям педагогів-практиків, науковців, в процесі розвитку теорії та практики користування інтегрованим підходом.

Принципи інтегративно-предметного навчання:

- орієнтація процесу навчання на сучасні вимоги суспільного розвитку;
- формування наукового світогляду, цілісної системи ЗУН особистості;
- поєднання диференційованого та інтегративного підходів до навчання;
- постійність освіти, її вихід на рівень професійної освіти [4, с. 13-14].

«Державний стандарт базової і повної загальної освіти» - нормативний документ, який орієнтує на інтеграцію змісту та

спроможність варіативної організації змісту. Цей документ містить не окремі предмети, а освітні галузі. На підставі базового навчального плану реалізується повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей.

Рівні інтеграції на сучасному етапі мають свою логічну структуру:

- 1) кооперуюча дисципліна – базис;
- 2) проблеми базової дисципліни – завдання;
- 3) теоретичний і технічний інструментарій базової і суміжних дисциплін – знаряддя [10, с. 28-29].

Врешті, враховуючи сучасні наукові тенденції та вимоги часу, у початкової освіти є всі необхідні підстави для активного та впевненого руху у напрямку інтеграції.

Україна має кілька дослідницьких центрів з проблеми інтеграції змісту навчання:

- Академія педагогічних наук України;
- Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка;
- Київський, Харківський, Дніпропетровський університети;
- Чернігівський педагогічний інститут;

«Інтеграція змісту шкільної освіти» - лабораторія в структурі інституту педагогіки академії педагогічних наук України на базі Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Підсумовуючи все попередньо висловлене, можна зробити висновок, що у сучасних умовах для всебічного розвитку школяра доцільним є використання нестандартних, оригінальних, творчих, інтегративних підходів у викладанні навчального матеріалу, оскільки

знання в їх традиційному розумінні вже не актуальні і не можуть виступати як основна мета навчального процесу.

1.2. Сутність ключових понять дослідження

Інтеграція – одна з найперспективніших інновацій сьогодення, яка може вирішити чисельні питання системи сучасної педагогічної освіти. Опанування ідеї інтеграції знань, аналізуючи практики вітчизняної педагогіки та педагогіки зарубіжних країн (наприклад, Німеччина, Фінляндія), дає змогу формувати якісно нові знання у школярів, що відзначається вищим рівнем мислення, інтенсивністю користування цими знаннями у нових ситуаціях, підвищення їх ефективності та систематичності використання [10].

Отже, інтегрування – це якісно відмінний спосіб організування, структурування, викладу та засвоєння навчального матеріалу, що дає можливість системно викладати знання у нових органічних взаємозв'язках.

Досить актуальним є інтегрування різнопредметних знань у початковій школі, так як учням притаманне нероздільне сприйняття об'єктів навколишнього середовища, без осмислення їх історичних ознак.

Системний аналіз компонентів цілого, синтезуюче зіставлення з іншими становить для школярів значні утруднення. Водночас ці операції лише формуються у напрямку від загального до конкретного [19, с. 132].

Інтеграція – це процес об'єднання та пристосування окремих елементів в єдине ціле, дотримуючись умови їх функціональної та цільової однотипності [26, с. 28].

Інтеграція – «процес, рух, що прагне до цілісності».

I. Козловська окреслює цей термін як «процес зближення й зв'язку наук, який діє поряд з процесом диференціації, що являє собою вищу форму втілення міжпредметних зв'язків на якісно новому рівні навчання» [11, с. 32].

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття інтеграція та інтегрований.

- Інтеграція – доречне об'днання та координація дій різних частин суцільної системи.
- Інтегрований – комплексний, оснований на інтеграції, об'днанні [1, с. 401].

Міжпредметна інтеграція - структурно-логічні зв'язки між розрізненими навчальними дисциплінами, які об'єднують їх в цілісну систему визначеного профілю.

Міжпредметна інтеграція проясняє комплексний підхід до навчання та виховання, а також дає змогу виокремити як окремі елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між предметами.

У сучасності закріпилася міжпредметна інтеграція, втілена двома шляхами:

1) розробка та впровадження інтегрованих курсів у педагогічну діяльність, побудованих на органічних взаємозв'язках між окремими навчальними дисциплінами, націлених на усунення фрагментарності та порізненості отриманої учнями інформації (наприклад: інтегровані курси «Основи здоров'я», «Я досліджую світ», «Природознавство», «Мистецтво»)

2) залучення на уроці навчального матеріалу з інших галузей людських знань на етапі пояснення, що є необхідним для кращого засвоєння нового матеріалу, отриманню цілісних різносторонніх знань із теми.

На думку В. Федоренка, «різновиди другого типу міжпредметного інтегрування різняться між собою інтенсивністю 2-го типу використання матеріалу, який залучається з інших предметів, й узагальнено можуть бути поєднані між двома великими групами» [25, с. 7]. Перша група містить уроки з міжпредметними зв'язками, що становлять собою «короткі принагідні вкраплення в урок відомостей (питань) з матеріалу інших предметів» [3, с. 6]. До другої групи належать інтегровані уроки, головними характеристиками яких є:

- конкретне формулювання мети та доречності інтегрування змісту навчання;
- наукова обгрунтованість підбору навчального матеріалу для інтеграції;
- розробка структури з виваженим співвідношенням і органічним поєднанням компонентів уроку, які синтезуються в єдине неподільне ціле, а «не механічно, в електичній формі співіснують один поруч одного без узаємозв'язку й узаємодоповненості, й нарешті добір відповідно спрямованих педагогічних технологій проведення таких занять» [3, с. 7].

Все більше педагогів, вчених та практиків звертають увагу на проблему міжпредметних зв'язків, задля пошуку перспективних шляхів підвищення виховного рівня процесу навчання в школах.

Відомі вчені-педагоги (І. Д. Зверєва, В. М. Коротова, М. М. Скаткін та ін) трактують міжпредметні зв'язки як умову єдного виховання та навчання, а також як засіб комплексного підходу до предметної системи навчальної діяльності.

Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, Н.К. Крупська – провідні педагоги минулого, яких цікавила проблема міжпредметних зв'язків, та які наголошували на необхідності єднання тематик між навчальними

предметами для формування цілісної картини природи в уяві школяра, а також для створення правильного світорозуміння та істинної системи знань.

Джон Локк виступав за взаємопов'язане вивчення історії з географією, Ян Амос Коменський вважав за необхідне взаємозв'язок між граматикую та філософією. У Росії розглядали проблематику використання міжпредметних зв'язків К.Д. Ушинський, В.Ф. Одоєвський та багато інших педагогів. Н.К. Крупська багато уваги приділяла цій проблемі ще за радянських часів. В 1932 році в «Методичних нотатках» педагог писала: «Є комплексність, яка затемнює реальні зв'язки і опосередкування, яка пов'язує воєдино речі, що нічого спільного між собою не мають, і є комплексність, що сприяє розумінню існуючих реальних зв'язків між різними областями явищ і тим сприяє виробленню цілісного матеріалістичного світогляду»

«Всі сторони цілісного світогляду особистості, відбиваючи реальний взаємозв'язок явищ об'єктивного світу, перебувають у єдності, і в предметному навчанні мають бути забезпечені тісні міжпредметні зв'язки, що розкривають взаємозумовленість науки про природу, суспільстві і мисленні людини. Кожен предмет шкільного курсу вносить свій внесок у формування поглядів і переконань»

Актуальність та доречність використання міжпредметних зв'язків у шкільному навчанні безсумнівна і зумовлена сучасним рівнем розвитку науки, де яскраво виражені інтеграція суспільних, технічних та природничих знань.

Інтеграція, в свою чергу, висуває нові вимоги до підготовки фахівців: підвищується роль знань людини в суміжних областях, вміння користуватися цими знаннями при вирішенні поставлених завдань.

Втілення міжпредметних зв'язків на практиці зумовлює чимало труднощів:

- Як організувати пізнавальну діяльність учнів, щоб вони хотіли і вміли визначати зв'язки між різними навчальними дисциплінами?
- Яким чином викликати їх пізнавальний інтерес до світоглядних питань науки?
- Як поєднати старання викладачів різних предметів у досягненні виховного ефекту навчання?

У даній кваліфікаційній роботі розкривається сучасне розуміння міжпредметних зв'язків як актуального засобу комплексного підходу до навчання; показані основні засоби активізації пізнавальної діяльності учнів. У педагогічній науці міжпредметні зв'язки розглядаються як міжнаукові зв'язки; як умова, що забезпечує методичне відображення в змісті предметів об'єктивних взаємодій, які мають місце в природі; як умова виховуючого та розвиваючого навчання; як принцип навчання і т.п. [12]. Міжпредметні зв'язки розглядалися в різних аспектах – філософському, психологічному, загально-педагогічному та інших, що породило різноманітні підходи до їх класифікації.

Більш обширним є таке тлумачення поняття: «міжпредметні зв'язки – це педагогічна категорія для позначення синтезуючих, інтеграційних відносин між об'єктами, явищами і процесами реальної дійсності, що знайшли своє відображення у змісті, формах і методах навчально-виховного процесу та виконують освітню, розвиваючу і виховну функції в їх обмеженій єдності»

Аналізуючи праці вчених щодо класифікації міжпредметних зв'язків, можна виділити наступні типи зв'язків, які, окрім того, поділяються на види:

- за напрямком;
- за складом;
- за спрямованістю.

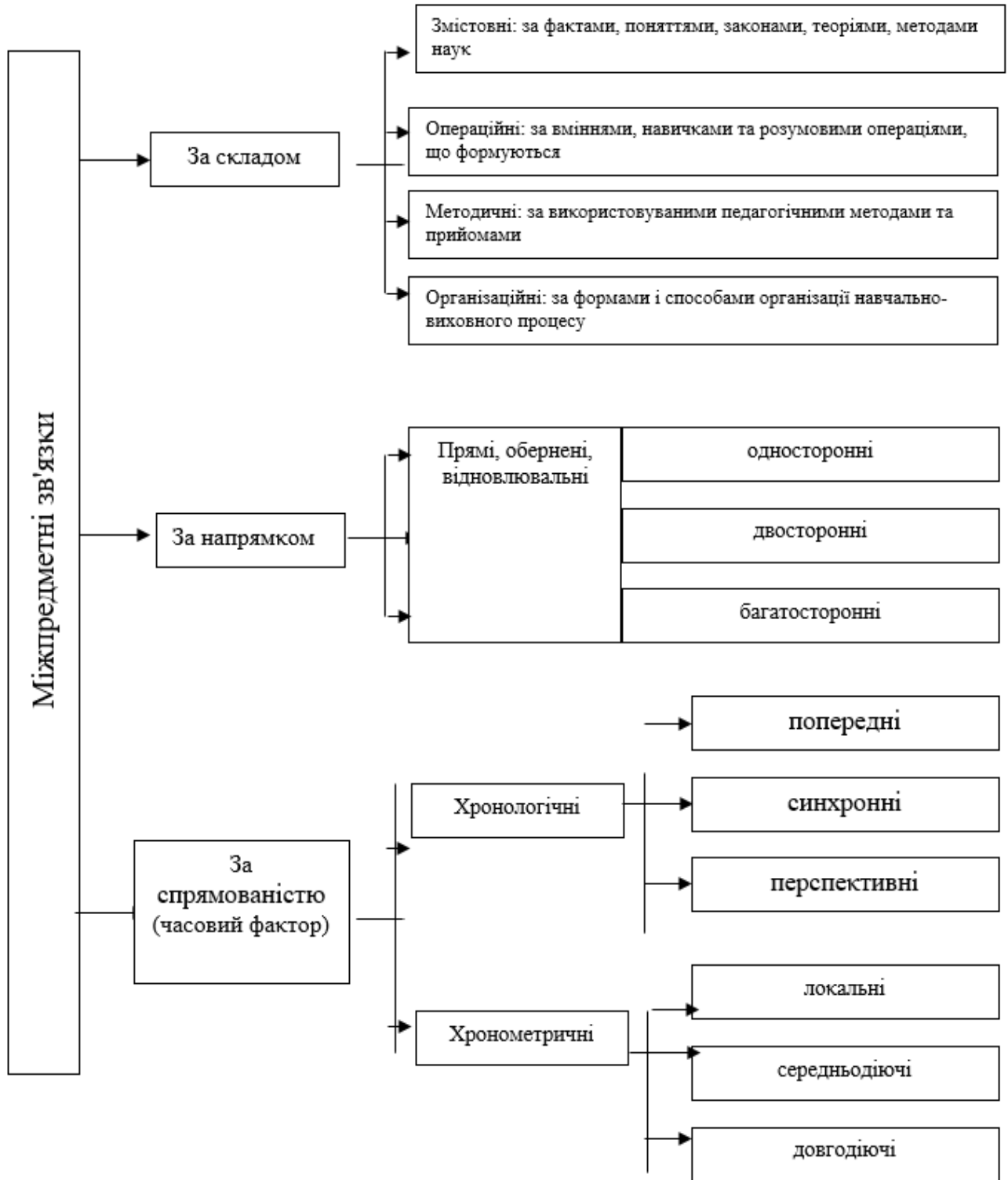

Рис. 1.1. Класифікації міжпредметних зв'язків за типами та видам

Під міжпредметними зв'язками сьогодні розуміють «систему відношень між знаннями, уміннями та навичками, які формуються в результаті послідовного відображення в засобах, методах та змісті навчальних дисциплін тих об'єктивних зв'язків, що існують в реальному світі» [7, с. 46], тобто в широкому розумінні слова, міжпредметні зв'язки – це педагогічний еквівалент дидактичних зв'язків, які реалізуються в навчальному процесі.

Міжпредметні зв'язки – окремі короткочасні моменти застосування на уроці запитань і завдань з матеріалу інших навчальних предметів, що мають допоміжне значення для вивчення теми й сприяють глибшому сприйманню та осмисленню певного поняття.

Значення використання міжпредметних зв'язків полягає в тому, що вони поглиблюють зміст уроку, підвищують його пізнавальну цінність, учні заглиблюються у взаємозв'язок процесів і явищ навколишнього світу. Пізнавальна діяльність учнів на уроці під впливом міжпредметних зв'язків значно активізується.

Первний проміжок часу поняття «інтеграція навчального матеріалу» та «міжпредметні зв'язки» вживалися як синоніми. Але згодом вималювалась диференціація цих термінів: «У тих випадках, коли один предмет є основним, а відомості з іншого викладаються лише в допоміжній ролі з метою повторення, прискорення процесу навчання чи закріплення знань, умінь і навичок є підстава говорити про міжпредметні зв'язки» [14 с. 58].

Найбільший інтерес, на нашу думку, у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи мають міжпредметні зв'язки, що відповідають основним видам знань, передбачених навчальним змістом. Інформаційна структура навчального предмета

передбачає виокремлення змістовно-інформаційних міжпредметних зв'язків.

Аналізуючи цей аспект, нам здалась цікавою видова класифікація міжпредметних зв'язків, автором якої є Л. В. Турішева.

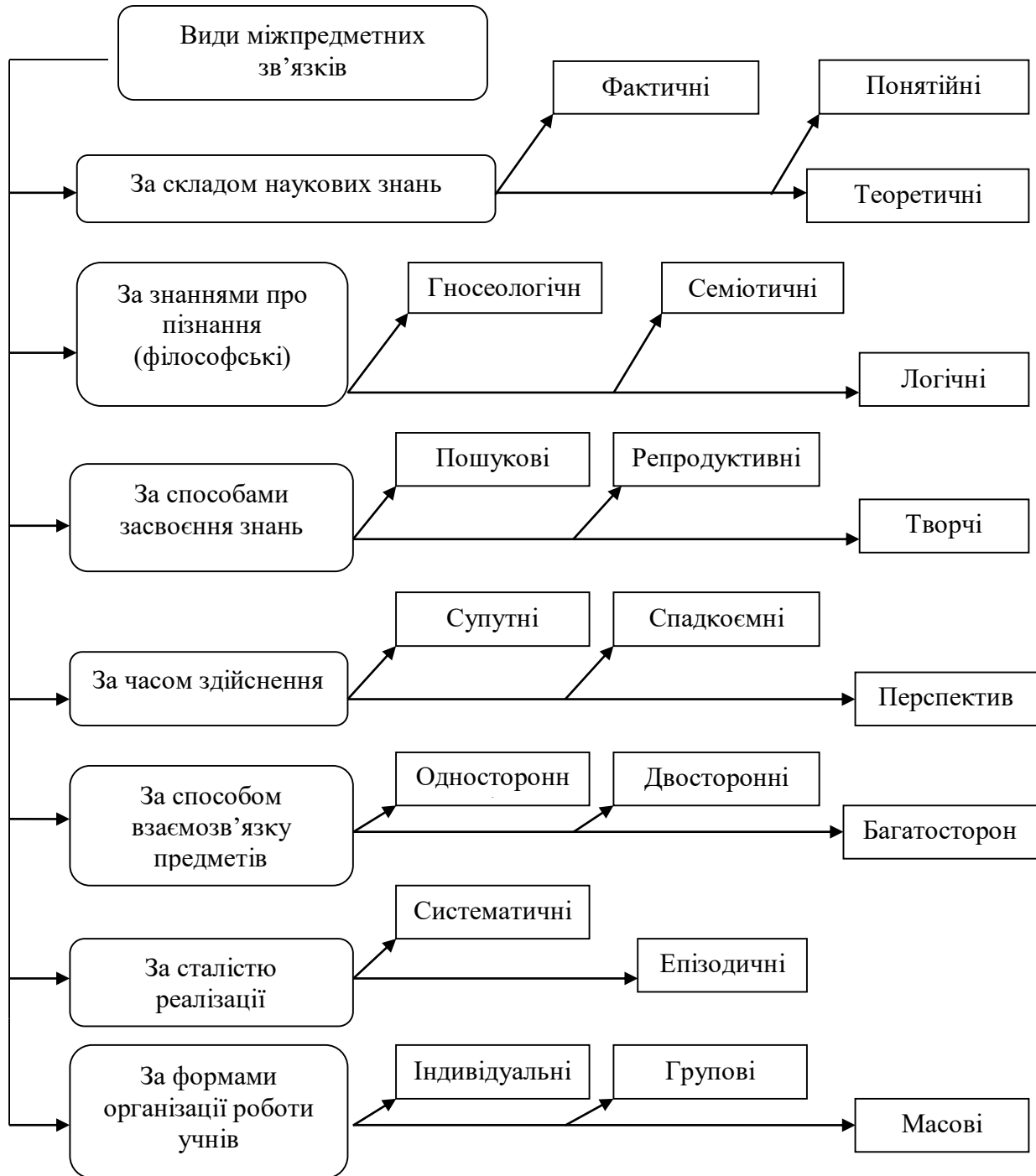

Рис. 1.2. Види міжпредметних зв'язків

За цією схемою міжпредметні зв'язки класифікуються за: часом здійснення, способом взаємозв'язку предметів, формами організації роботи учнів, складом наукових знань, способом засвоєння знань, сталістю реалізації, знаннями про пізнання (філософські)

Таким чином, можна схематично змалювати порівняльну характеристику навчання з міжпредметними зв'язками та інтегрованого навчання (див. Дод. А)

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що завдяки інтеграційному підходу на будь-якому етапі навчального процесу міжпредметні зв'язки виконують розвиваючу, виховну та детермінуючу функції, це, в свою чергу, підсилює продуктивність перебігу психічних процесів. Використання міжпредметних зв'язків сприяє формуванню конкретних знань дітей, включає їх в оперування пізнавальними методами, що несуть загальнонауковий характер (аналогія, абстрагування, моделювання, узагальнення та ін.). Виняткового значення набуває розкриття на основі міжпредметних зв'язків моральних та естетичних аспектів науки. Системний характер міжпредметних зв'язків потребує залучення спеціалістів, психологів, дидактів, вчених-практиків, методистів, учителів задля розробки програм і підручників на міжпредметній основі [5, с. 210].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

2.1. Способи інтеграції змісту навчального матеріалу

У сучасних соціально-економічних умовах підвищується роль інтеграції змісту навчального матеріалу. Освітою, що признає умови інтеграції, впроваджені нові педагогічні проблеми перед вчителем, які вимагають схильність до комплексного бачення суспільних та освітніх процесів, а також усвідомлення проблематики міжпредметної інтеграції.

Термін «інтеграція» стає провідною педагогічною категорією, яка окреслює ряд кваліфікованих дій вчителя початкових класів, а також має потребу в визначенні і опису способів інтеграції змісту початкового навчання.

Зміст навчального матеріалу «характеризується певною системою внутрішніх зв'язків між поняттями, тому кожне знання має включатись в систему наявних знань» [11, с. 14]. У цьому формується не сума, а система знань, що є необхідною умовою вільного володіння новими знаннями.

Навчальний матеріал у контексті інтегрованого підходу до формування змісту освіти зобов'язаний в певному сенсі бути організований: кожен навчальний предмет потрібно вивчати не окремо (ізолювано), а в єдності з іншими (як частину цілого). З дидактичного погляду це дає змогу уникати дублювання навчального матеріалу, аналізувати споріднені поняття під різним кутом, установлювати оптимальну наступність вивчення окремих тем як у структурі окремих дисциплін та їх компонентів, так і в системі навчальних дисциплін.

Визначення змісту навчального матеріалу не зводиться тільки до переліку знань і наукових понять, так як кожне поняття передбачає різноманітні ознаки, з яких не всі є однаково ключовими для конкретного предмета. Добирати зміст навчального матеріалу доцільно у контексті інтегрованого підходу, «вказувати сигнатуру тих чи інших ключових понять предмета, який вивчається. Такий підхід дає можливість визначити: чи це поняття вивчається в різних навчальних предметах як дублювання чи відбувається його розширення та поглиблення» [15, с. 9].

Вчені виокремлюють такі способи інтеграції змісту початкового навчання:

- інтегровані уроки;
- інтегровані підручники;
- інтегровані курси;
- інтегровані завдання.

В початковій школі найбільш розповсюдженими способами інтеграції змісту освіти є інтегровані курси. Інтегрування різних навчальних курсів у початкових класах мають свої об'єктивні причини та передумови. Насамперед, однією з причин є необхідність уникнути перенавантаження учнів, зменшити кількість навчальних годин впродовж тижня, вилучити їх для предметів розвивально-виховного циклу [18, с. 40]. Передумовою цієї причини є те, що інтегрований курс може проводити сам вчитель початкових класів, так як саме вчителю доводиться вчити дітей цих предметів у традиційній ізоляції.

Тоді як у старших класах це створило б певні труднощі, оскільки інтегрування окремих предметів від вчителя вимагало б не тільки високої кваліфікації, а й належної наукової ерудиції в методах наук, на засадах яких створено інтегрований предмет.

Проте впровадження ідеї створення інтегрованих навчальних курсів є досить складною. Для того, аби представити дитині цілісну картину світу необхідно проаналізувати, як саме це зробити. Треба розібрати її рівні, складові компоненти, структуру, так як ми маємо справу з фактом вікових психологічних можливостей школярів у опануванні тих чи інших наукових знань. В подальшому, відповідно до цієї мети потрібно внести корективи в форму представлення системи наукових знань у інтегрованих навчальних курсах.

Буває, що творці таких інтегрованих курсів не слідкують цим двом фундаментальним вимогам, в такому разі, такі курси не можуть сприйматися інтегрованими в повній мірі. Імовірніше, це наступна сходинка, до якої мають піднятися «міжпредметні зв'язки» [13, с. 49].

Загалом пропонований шлях створення інтегрованих курсів мають на меті «формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, поглиблення їх знань, розвиток уваги, пам'яті, розширення пізнавальних інтересів, оволодіння навчальними прийомами, забезпечення цілком нового психологічного клімату для учня і вчителя в процесі навчання» [24, с. 41].

Проте, на нашу думку, надана модель побудови інтегративних курсів не охоплює у собі вдосталь умов для розуміння, тобто мислительного сприймання учнями цілісної картини світу.

З огляду на це, зміст інтегрованих курсів доцільно конструювати не в описовому аспекті, а у формі навчально-пізнавальних задач, котрі будуть розв'язуватися вчителем і учнями спільно. Під час цього процесу і допустимий достатній інтелектуальний розвиток дитини, за якого формуються повноцінні здібності, наукові знання та вміння.

Інтегровані підручники є важливим і неодмінним способом інтеграції змісту початкової освіти.

Види інтегрованих підручників:

- поєднують навчальний матеріал декількох освітніх галузей;
- інтегрують зміст освіти в межах одного навчального предмета.

Прикладом, в якому поєднують матеріал кількох освітніх галузей є інтегрований підручник «Горішок» (1 клас), в якому об'єднано базовий зміст таких навчальних дисциплін: математика, навчання грамоти, ознайомлення з довколишнім (Н.М. Бібік, М.С. Вашуленко, Л.П. Кочина)

Інформацію «Горішка» згруповано у 6 розділів:

- «Пізнавай себе»;
- «Природа навколо нас»;
- «Учись учитися»;
- «Вже читаю і лічу»;
- «Серед людей»;
- «Граймося».

Така селекція предметного змісту дає можливість забезпечити соціалізацію школяра, особистісну зорієнтованість навчального процесу.

Значна кількість сторінок і розворотів у підручнику побудовано за принципом суцільної інтеграції, проте «з метою відпрацювання конкретних (предметних) знань і вмінь», уникнення «змішування інформації, її предметного «розмивання», базовий зміст (терміни, поняття, визначальні навчальні дії) виділяються окремими (предметними) темами...». Основою багатьох із них лежать завдання міжпредметного характеру, спрямовані на опанування основними мислительними процесами.

Відповідно, в інтегрованому підручнику «Горішок» досить повно та дидактично аргументовано подані завдання на формування загальнопізнавальних та загальномовленнєвих умінь; недоліком можна назвати недостатню кількість вправ на розвиток контрольних та організаційних умінь. Але дане упущення значно компенсують завдання, які можна знайти в зошитах з друкованою основою.

До окремої групи можна віднести підручники, які відображають інтегровані навчальні курси. Прикладом можуть слугувати «Я і Україна: Віконечко» (1 клас), «Я і Україна» (2 клас) авторами яких є Н. Бібик та Н.Коваль. Дані підручники представляють зміст однойменного навчального предмету, але у поєднанні з галуззю Державного стандарту початкових загальної освіти «Людина і світ»; втілюється сталим інтегрованим курсом «Навколишній світ» (1-2 класи)

З огляду на те, що навчальний курс «Я і Україна» має міжпредметний характер, творці підручника приклали чимало зусиль, щоб забезпечити оригінальний зміст та самостійне значення, які б не повторювали соціальний і науково-пізнавальний матеріал інших навчальних дисциплін, та досягли зазначеної мети [9, с. 24].

Ще одним напрямком інтегрування змісту навчального матеріалу є проведення інтегрованих уроків. При цьому поурочна інтеграція реалізується на основі інтеграції змісту, підбраного з декількох предметів і об'єднаного навколо однієї теми. Таке об'єднання ставить за мету інформаційне та емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів школярів, у зв'язку з залученням цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін опанувати певне явище, поняття, досягти цілісності знань [16, с. 24].

За основу інтегрованого уроку певним чином взято інтегрований зміст (повний або частковий). Варто зауважити, що притаманною рисою

початкових класів більшості іноземних країн стало навчання саме за інтегрованими уроками. Наприклад, читання, усне мовлення, письмо об'єдналися в уроки «мистецтва мовлення», дані з уроків фізики, астрономії, біології та хімії – в уроки природознавства, дані з історії, громадянства, географії – в уроки громадянства [17, с. 9]. Однак, досвід проведення інтегрованих уроків в зарубіжних країнах констатує, що їх методика зобов'язує вчителів мати високий професіоналізм та бути ерудованими.

Інтегрований урок може базуватися:

- в межах однієї навчальної дисципліни – це внутрішньопредметна інтеграція;
- у зв'язку з інтеграцією змісту кількох навчальних предметів (залежить від уміння вчителя науково та методично вірно реалізувати це інтегрування) – міжпредметна інтеграція;
- на змістовій основі інтегрованого курсу [21, с. 57].

Дослідження таких відомих вчених як І. Максимов, В. Коротков, М.Скаткін та ін. розкривають поняття «міжпредметні зв'язки» як умову єдності навчання та виховання, а також як засіб комплексного підходу до предметної системи навчання по «горизонталі» та по «вертикалі». Використання на уроках міжпредметних зв'язків сприяють формуванню природничонаукових понять. Можна навести приклад: на уроці ознайомлення з явищами природи школярі вивчають поняття блискавка, дощ, веселка. На уроках мистецтва ці поняття можна закріпити у вигляді малюнка цих явищ природи, а на уроках трудового навчання – в ліпленні. Таким чином, поняття не тільки формуються, а й поглиблюються.

Підводячи підсумки, можна сказати, що використання в навчальному процесі міжпредметних зв'язків дають змогу покращити вивчення матеріалу без зайвих затрат, вмотивувати школярів до

використання набутих знань у повсякденному житті, втілювати систематизовану узгодженість. Проте, слід пам'ятати, що не можна уподібнювати інтегрований урок і урок з використанням міжпредметних зв'язків, оскільки, як було висловлено раніше, О.Савченко трактує це як різні методичні поняття.

Для розвитку у школярів широкого гуманітарного мислення, їх морально-естетичного виховання, сприйняття учнями цілісної картини світу, науковці пропонують використовувати міжпредметні зв'язки по вертикалі. Шкільні предмети об'єднуються за принципом – діалог на задану тему. Ця тема містить конкретний зміст, образ, моральний та естетичний сенс, емоційний стан. Наведемо приклад, на протязі тижня вчитель декілька разів користується вертикальною темою і розкриває її через зміст різних предметів, при цьому не змінюючи спільної теми уроків. Однак підхід до розкриття тих чи інших аспектів різний: проблемний діалог, нові творчі справи або завдання, питання, бліц-опитування, пояснення, створення девізу; це розкриває емоційно-поетичний образ теми, естетичний та моральний зміст тощо.

Інтегровані завдання є найменш уживаним способом інтеграції змісту початкової освіти. Для сучасного навчання не достатньо логічно та послідовно викласти матеріал, це все треба опрацювати та подати в такому вигляді, щоб учням було цікаво сприймати матеріал та максимально залучити їх до процесу пізнання. Цілісна, логічно обґрунтована система інтегрованих завдань допоможе досягти цієї мети [8, с. 39].

Основні умови ефективності використання інтегрованих завдань: врахування навчальних можливостей школяра, психологічна готовність до сприймання та опрацювання матеріалу, врахування обсягу та

складності інформації, яка сприймається, а також професійна підготовка вчителя.

Отже, структура системи інтегрованих завдань поєднана з:

- 1) вимогами, спрямованими на формування ЗУН учнів;
- 2) змістом доступних міжпредметних зв'язків;
- 3) можливостями дидактичного забезпечення навчального процесу;
- 4) рівнем досягнутих знань та умінь з даного предмета [15, с. 9].

Таким чином, реформування сучасної освіти має на меті: уникнути викладання навчальних дисциплін окремо одна від одної; створити нові навчальні програми, в яких освітній процес буде орієнтовуватись на інтегративний підхід, що продуктивно вплине на розвиток учнів (розробка інтегрованих підручників, інтегрованих курсів); проведення інтегрованих уроків; проведення уроків з використанням міжпредметних зв'язків; застосування системи інтегрованих навчальних завдань.

Необхідним засобом інтеграції змісту початкової освіти є інтегрований підручник. Види інтегрованих підручників:

- ті, що поєднують навчальний матеріал декількох освітніх галузей;
- ті, що інтегрують зміст освіти в рамках однієї навчальної дисципліни.

Проведення інтегрованих уроків є одним із напрямків інтегрування змісту освіти і дає змогу з різних сторін пізнати певне явище або процес, поняття, досягти цілісності та систематичності знань. При цьому інтеграція реалізується на основі поєднання інформації з кількох предметів навколо однієї теми. Слід пам'ятати, що таке

поєднання має на меті інформаційний та емоційний розвиток мислення, сприймання, виховання почуттів учнів завдяки використанню цікавого матеріалу з різних дисциплін.

Мабуть, слід звернути увагу на те, що в основі інтегрованого уроку лежить певним чином інтегрований зміст. Інтеграція шкільного змісту може бути повною або частковою. Доречно згадати, що притаманною рисою початкової школи переважної кількості зарубіжних країн стало навчання за інтегрованими уроками.

Потрібно пам'ятати, що в сучасних умовах урок повинен мати творчий характер. Необхідно переймати все найкраще з досвіду педагогів, власноруч шукати більш ефективні та корисні підходи викладу нового матеріалу та повторення раніше вивченого матеріалу.

На етапах засвоєння знань, формування умінь і навичок на уроках виникають різні можливості, шляхи, задачі, способи та форми вивчення нового навчального матеріалу. Це приводить до різних варіантів викладу матеріалу на уроках.

Без сумніву, слід пам'ятати, що кожен тип уроку має внутрішній зміст – методику вирішення певних дидактичних завдань на кожному етапі уроку. Найбільш мобільною частиною кожного уроку є саме методика, оскільки методи, прийоми та засоби навчання вживаються на уроках в різній послідовності, співвідношеннях і взаємозв'язку.

Значущим фактором, який сприяє покращенню якості навчально-виховного процесу у початковій школі є ідея впровадження інтегративного підходу до навчання та міжпредметних зв'язків на уроках.

Різноманітні види діяльності (малювання, слухання, читання та ін.), які властиві урокам інтегрованого змісту, роблять їх незвичними,

цікавими, оригінальними, запобігають втомлюваності учнів, зміцнюють інтерес до навчання, уроків та школи в цілому.

Прикладом слугують уроки мови та читання, які, в свою чергу, дають чималу можливість використовувати міжпредметні зв'язки, оскільки дані дисципліни спираються на спільні дидактичні цілі, а також, в їх основі одні й ті ж види мовленнєвої діяльності (висловлювання(усні та писемні), читання, слухання). На уроках читання молодшим школярам трапляються слова, правопис яких треба запам'ятати. Для цього діти їх повторюють, потім записують на дошці або в зошитах та знову промовляють. Також за приклад можна взяти вивчення на уроці української мови власних назв: записати прізвища, імена та по батькові відомих письменників, яких вивчали на уроках читання.

Корисно здійснювати і зворотній процес: на уроках мови учні вивчають групування предметів, дають їм загальні назви, при цьому використовують ЗУН з читання. Школярі знають, наприклад, що орел, ластівка, ворона – це птахи, а лев, собака, їжак – тварини; явища природи – це дощ, град, веселка.

2.2. Використання міжпредметних зв'язків у практиці роботи вчителів початкової школи

Сучасна початкова школа приділяє значну увагу всебічному розвитку учнів, формуванню цілісного наукового світогляду молодших школярів.

Сполучення основ наук з інтегрованими курсами, які можуть створюватися на основі повного злиття дисциплін, поєднанні блоків знань з окремих предметів, є одним із засобів вирішення проблеми

всестороннього розвитку школяра. Логічно інтеграцію навчання в сьогоденні намагаються здійснювати на його першому етапі в початковій школі. Аналізуючи даний процес у педагогічній літературі можна знайти і переваги, і недоліки подібної діяльності.

Ю.М. Колягін вважає, що одним з позитивних моментів впровадження інтеграції в початковій школі є готовність вчителя, який веде більшу частину навчальних дисциплін. Також він придержується даної позиції щодо присутності великих потенційних можливостей у інтелектуальному розвитку дитини. Педагог посилається щодо цієї думки на результати досліджень американських психологів: 10% інтелекту формується у перший рік життя; 20% - до 4-х років; 50% - до 8-ми років; 90% - до 30-ти років життя [10, с. 28].

Як відзначається в публікаціях останнього часу «малочисельність навчальних дисциплін, необхідність формування суттєво важливих навичок письма, читання та лічби, складність у викладі інтегрованих курсів таким чином, щоб учням цієї вікової категорії було цікаво, доступно й зрозуміло» є негативними чинниками для інтеграції в початковій школі [18, с. 40].

Зрештою, не кожне поєднання навчальних предметів або їх складових можна назвати інтеграцією. Для цього потрібна провідна ідея, здійснення якої забезпечить цілісність та нерозривність цього курсу.

На думку О.Я. Савченко, вчителі інколи не розрізняють уроки інтегрованого змісту від уроків з використання міжпредметних зв'язків. Педагог вважає, що це різні методичні поняття. Перш за все, міжпредметні зв'язки мають на меті долучення до уроку завдань та запитань з матеріалу інших дисциплін [20, с. 236]. Ці завдання несуть допоміжний характер і є короткочасними окремими елементами уроку,

а також сприяють глибокому сприйманню та осмисленню понять, які вивчаються на уроці.

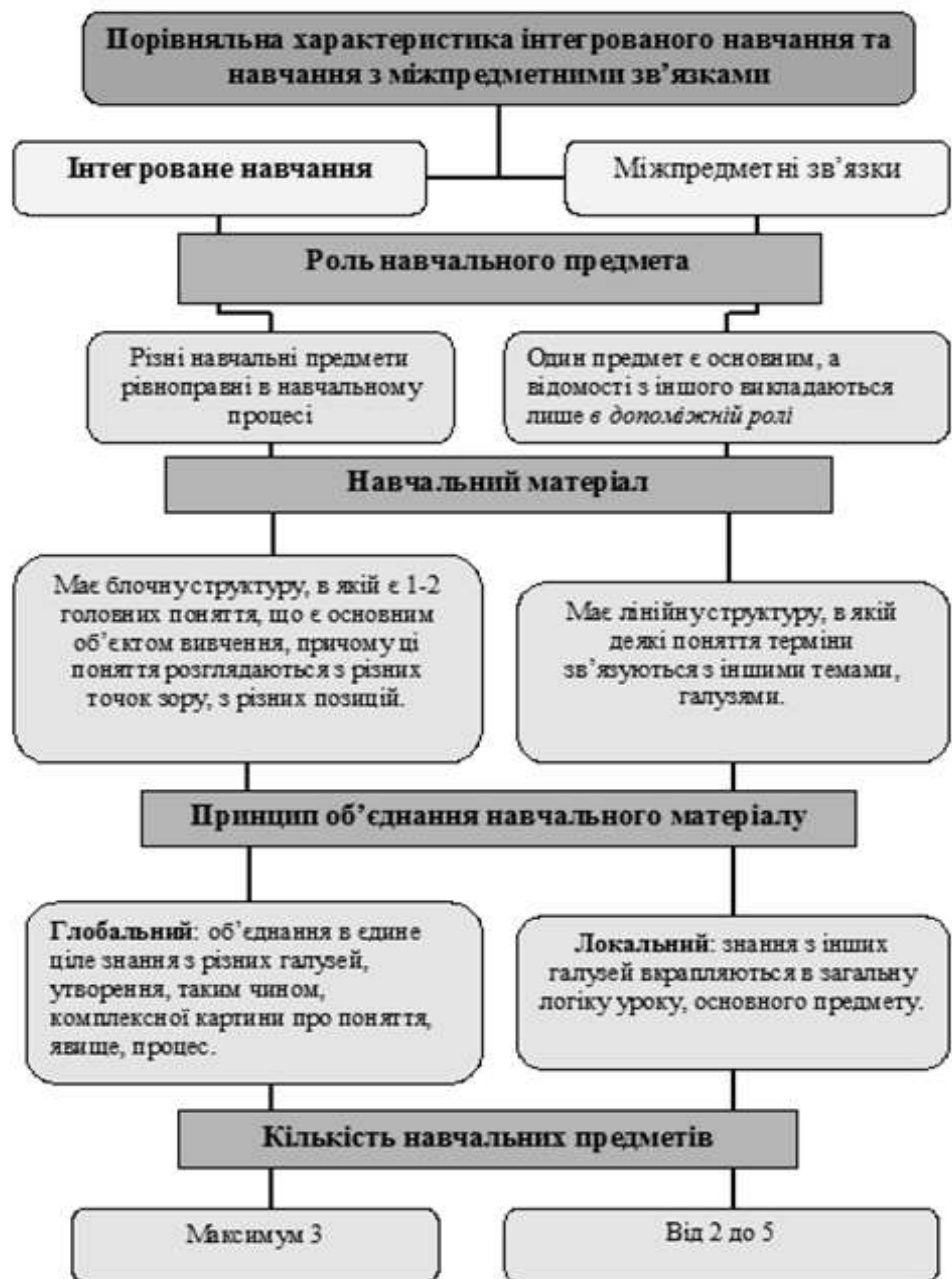

Рис. 1.3. Порівняльна характеристика інтегрованого навчання та навчання з міжпредметними зв'язками

Розглянемо такий приклад: на уроці читання творів з теми «Прийди, весно, з радістю» (3 клас) вчитель показує учням малюнки на тему весни або проводить вступну чи узагальнюючу бесіди на весняну

тематику. Наразі ми маємо справу з використанням міжпредметних зв'язків з уроків малювання та природознавства.

У випадку, якщо зміст уроку за даною темою зінтегровано з різних видів діяльності для формування в уяві та свідомості школярів літературно-художнього образу весни, то це – інтегрований урок.

Характерною рисою такого уроку є поєднання блоків знань з різних дисциплін. Точніше сказати, це урок з елементами інтеграції змісту двох або більше навчальних предметів, які за навчальним планом викладаються окремо.

Аналіз діючих програм початкової школи та опрацювання досвіду роботи вчителів, які користуються уроками такого змісту, засвідчують про неймовірні можливості взаємозв'язку змісту навчального матеріалу з декількох навчальних дисциплін.

Враховуючи вищевикладене, бачимо, що можливості для інтеграції змісту освіти досить широкі. Кількість уроків інтегрованого змісту або уроків з використанням міжпредметних зв'язків не однозначна, оскільки залежить від уміння вчителя провести урок так, щоб вдало був поєднаний навчальний матеріал з кількох предметів, не було перенавантаження дітей інформацією, а також, щоб урок слугував одній меті. Для цього необхідно завчасно зробити аналіз календарного планування та відібрати ті теми та питання, які близькі за змістом чи метою використання. Оскільки до проведення уроків з інтегрованим змістом треба готувались не тільки вчителю, а ще й учням.

В ході дослідження ми дійшли висновку, що формування нових понять, прийомів розумових дій має відбуватися у нерозривному зв'язку з розвитком мовлення, пізнанням навколишнього світу, творчим використанням у практичних ситуаціях. Кожне нове поняття, уявлення,

повинно формуватися з опорою на вже сформовані образи, його мовне осмислення, необхідний словникових запас, виражений на рідній мові.

Усі поняття, що формуються в учнів початкових класів, повинні мати практичне застосування, начання будь-якого предмета початкової школи повинно бути сформоване на формування життєвих компетентностей учнів.

Наочність є одним з найголовніших засобів на уроках, її можна застосовувати на всіх етапах виклад навчального матеріалу. Це, зазвичай, матеріал багаторазового використання. Саме тому, під час проведення інтегрованих уроків вчитель важливе значення надає таблицям, малюнкам, схемам, беручи до уваги конкретність мислення учнів та нестійкість їхньої уваги.

Прикладом може бути урок навчання грамоти, коли учні ознайомлюються з буквою і звуком «в». Вчитель може скористатися великою кольоровою таблицею – опорою, де буде 4 сектори. Завданням сектору 1 можна обрати розв'язування або складання кросворду, де перша літера завжди «В», можна створити казкову ситуацію «Ведмідь та ведмежата», провести діалог; сектор 2 характерний математичним нахилом: розв'язування прикладів, задач, а також вимірювання відрізків; сектор 3 – опора для малювання на тему «Вітер віє взимку»; сектор 4 – інтеграція знань з уроком природознавства (які бувають ведмеді, де вони мешкають та які в них характерні особливості).

Такі таблиці-опори допомагають вчителю проводити у 1-му класі уроки, які тематично об'єднані навколо одного чи кількох близьких за значенням понять.

Проведення інтегрованих уроків сприяє підвищенню зростання професійної майстерності вчителя, оскільки потребує від нього

володіння методикою нових технологій навчально виходного процесу, здійснення діяльнісного підходу до навчання.

Передові вчителі у процесі проведення інтегрованих уроків або уроків з використанням міжпредметних зв'язків важливе місце надають елементам творчого пошуку. Педагоги вміло та ефективно орудують принципами засвоєння і застосування знань, розвивають мислення учнів, формують їх емоційну та вольову сфери, виховують моральні, естетичні, світоглядні аспекти особистості.

Під час проведеного нами дослідження була розроблена збірка методичних рекомендацій вчителю початкових класів, що містить в собі завдання міжпредметного характеру, завдання з використанням міжпредметних зв'язків, а також приклади інтегрованих уроків, що були проведені під час педагогічної практики в 2 класі Корсунської гімназії. (див. дод. А). Дані завдання допоможуть кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу та сприяють розвитку мислення, уваги, сприймання.

Прикладом такого завдання може бути вправа «Аукціон», яка інтегрує навчальні дисципліни: українська мова, природознавство.

1. Записати 15 іменників на тему «Зима», визначити їх рід: ліс, зима, сніг, дерево, синичка, іній, білка, ведмідь, ягідка, барліг, лисиця, заєць, мисливець, мороз, гілка.

2. Записати 10 іменників у однині і поставити їх у множині: дерево - дерева, кущ - кущі, снігур - снігурі, мороз - морози, сніжинка - сніжинки, дупло - дупла, ялина - ялини, ведмідь - ведмеді, вітер - вітри, заєць – зайці.

3. Записати 5 речень з іменниками в родовому відмінку однини:

На кущі калини сиділи жваві синички. У зайця немає своєї хати. З дерева злітає срібний іній. Взимку від холоду і голоду гинуть пташки;

Дане завдання сприяє кращому засвоєнню понять, розвитку уваги, мислення, виховує любов до навколишнього середовища.

На уроках в початковій школі доцільно використовувати тексти, оповідання, легенди міжпредметного характеру. Прикладом може слугувати текст про сірники:

«Сірники, як відомо, виготовляють з осики. Чому? Перш за все тому, що це дерево дуже зручне для обробки.

Зараз на сірникових фабриках усе роблять машини. Очищають колоду від кори, розрізають на цурки й обережно зрізають тоненькі смужечки. Нарізану сірникову соломку вміщують у великий ящик, який весь час вібрує. Палички від постійного тертя одна з одною відшліфовуються.

Це можливо лише тому, що соломка зроблена з осики - м'якого й податливого дерева (70 слів).»

Для перевірки розуміння дітьми даного тексту можна скористатися рядом питань та завдань:

А. Про який процес виробництва ви довідалися? З якого дерева виготовляють сірники? Чому? Як роблять сірники на сучасних фабриках? Доберіть заголовок до тексту.

В. Знайдіть у тексті слова - назви дій разом із пов'язаними з ними словами. З'ясуйте, чи можуть ці дії відбуватися в іншій послідовності?

С. Перекажіть текст за планом.

1. Сірники виготовляють з осики.
2. Все роблять машини.
3. Осика - м'яке й податливе дерево

Отже, користуючись різноманітними прийомами для розвитку розумової діяльності молодших школярів, формуванню їхньої

пізнавальної активності, спостережливості та самостійності, доцільним буде трансформувати одноманітний навчальний процес на нестандартний, оригінальний, з елементами невідомого.

Творчі завдання міжпредметного характеру позитивно впливають на інтелектуальний розвиток школяра, формування цілісного світобачення, реалізацію виховних завдань. Проведення інтегрованих іроків або уроків з використанням міжпредметних зв'язків сприяє трудовому, естетичному, моральному та громадянському вихованню. Гармонійне поєднання етнорегіонального змісту навчання з основними формами позаурочної краєзнавчої роботи дозволяє зповна розкрити його виховний потенціал.

ВИСНОВКИ

Існує два періоди розвитку та формування поняття про інтеграцію змісту освіти та навчання:

- 1) виокремлення категорії «інтеграція» з науки та філософії;
- 2) формування концепції «Інтеграція»

У XVII ст. Я.А. Коменський вперше використав термін «інтеграція» у своїй праці «Велика дидактика»: «Все, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв'язку». У творі «Лінгард і Гертруда» наслідувач педагога Й. Г. Песталоцці розглядував інтеграцію як метод навчання. У XVIII ст. німецький вчений та педагог Й.Ф. Герbart вирізняв основні етапи навчання: 1) ясність; 2) асоціація; 3) система. Під етапом «система» (інтеграція) вчений мав на увазі можливість самостійно сформувати картину світу.

Дослідження та вивчення К.Д. Ушинським у XIX столітті моделі, структури та напрямків інтеграції стало значним вкладом у розробку інтегрованих курсів. Вчений створив аналітико-синтетичний метод навчання грамоти саме завдяки інтеграції письма та читання. Цей метод використовується і в наш час.

Система інтегративно-предметного навчання запроваджується завдяки спільним зусиллям педагогів-практиків, науковців, в процесі розвитку теорії та практики користування інтегрованим підходом.

Отже, у сучасних умовах для всебічного розвитку школяра доцільним є використання нестандартних, оригінальних, творчих, інтегративних підходів у викладанні навчального матеріалу, оскільки знання в їх традиційному розумінні вже не актуальні і не можуть виступати як основна мета навчального процесу.

Інтеграція – це процес об'єднання та пристосування окремих елементів в єдине ціле, дотримуючись умови їх функціональної та цільової однотипності.

Міжпредметна інтеграція - структурно-логічні зв'язки між розрізненими навчальними дисциплінами, які об'єднують їх в цілісну систему визначеного профілю.

Міжпредметні зв'язки - це педагогічна категорія для позначення синтезуючих, інтеграційних відносин між об'єктами, явищами і процесами реальної дійсності, які знайшли своє відображення у змісті, формах і методах навчально-виховного процесу та виконують освітню, розвиваючу і виховну функції в їх обмеженій єдності.

Завдяки інтеграційному підходу на будь-якому етапі навчального процесу міжпредметні зв'язки виконують розвиваючу, виховну та детермінуючу функції, це, в свою чергу, підсилює продуктивність перебігу психічних процесів. Використання міжпредметних зв'язків сприяє формуванню конкретних знань дітей, включає їх в оперування пізнавальними методами, що несуть загальнонауковий характер (аналогія, абстрагування, моделювання, узагальнення та ін.). Виняткового значення набуває розкриття на основі міжпредметних зв'язків моральних та естетичних аспектів науки. Системний характер міжпредметних зв'язків потребує залучення спеціалістів, психологів, дидактів, вчених-практиків, методистів, учителів задля розробки програм і підручників на міжпредметній основі

Реформування сучасної освіти має на меті: уникнути викладання навчальних дисциплін окремо одна від одної; створити нові навчальні програми, в яких освітній процес буде орієнтовуватись на інтегративний підхід, що продуктивно вплине на розвиток учнів (розробка інтегрованих підручників, інтегрованих курсів); проведення

інтегрованих уроків; проведення уроків з використанням міжпредметних зв'язків; застосування системи інтегрованих навчальних завдань.

Користуючись різноманітними прийомами для розвитку розумової діяльності молодших школярів, формуванню їхньої пізнавальної активності, спостережливості та самостійності, доцільним буде трансформувати одноманітний навчальний процес на нестандартний, оригінальний, з елементами невідомого.

Творчі завдання міжпредметного характеру позитивно впливають на інтелектуальний розвиток школяра, формування цілісного світобачення, реалізацію виховних завдань. Проведення інтегрованих іроків або уроків з використанням міжпредметних зв'язків сприяє трудовому, естетичному, моральному та громадянському вихованню. Гармонійне поєднання етнорегіонального змісту навчання з основними формами позаурочної краєзнавчої роботи дозволяє зповна розкрити його виховний потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашова, І. Л. Оформлення газети до Нового року: Інтегрований урок рідної мови з елементами розвитку мовлення, природознавства, музики і малювання // Розкажіть онуку. – 2001. – № 2. – С.48-49.
2. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5 – 6.
3. Біляєв О. Інтегровані уроки рідної мови // Диво слово. – 2003. – № 5. – С.36.
4. Варзацька, Л. Методика інтегрованого уроку мови // Дивослово. – 2004. - №3. – С.31.
5. Вашуленко, М. С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання / М. С. Вашуленко. – Початкова школа. – 1994. - №6. – С. 13-17.
6. Велика психологічна енциклопедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enc.com.ua/velika-psixologichna-enciklopediya/simv-sist/105449-sinkretizm.html>
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : словник/ В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2001. – 1440 с.
8. Волошина Л. Інтеграція змісту загальноосвітньої та професійної підготовки // Професійно-технічна освіта. – 2008. – №1. – С. 25.
9. Гончаренко, С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній і середній школі // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 9-18.
10. Гончаренко С. Український педагогічний словник [Текст] : словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. - 376 с.
11. Дидактика средней школы [Текст] : уч. пособ. / Под ред.

М. М. Скаткина. – 2-е изд. – Москва : Просвещение, 1995. – 468 с.

12. Жукова, Т. М. Інтеграційні тенденції у навчанні грамоті // Початкова школа. – 2001. - №9. С. 37-40.

13. Заєць, В, Робота з текстами на міжпредметній основі: теоретичний аспект // Українська мова і література в школах України. – 2015. - №5. – С. 13-16.

14. Зверев, И.Д. Взаимная связь учебных предметов [Текст] : учебное пособие / И. Д. Зверев. – Москва : Знание, 1977. – 126 с.

15. Іванчук, М.Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі [Текст] : Навч.-метод. посібник / М. Г. Іванчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 97 с.

16. Ільченко В., Гуз К. Навчальний курс "Я і Україна" (1-4 класи) // Початкова школа. – 2001. – № 8. – С. 20-24.

17. Калягин Ю.М., Алексенко О.Л. Інтеграція шкільного обучення // Начальная школа. – 1990. – № 9. – С. 28-29.

18. Калініна Є. Інтегровані уроки з образотворчого мистецтва // Початкова школа. – 1990. - №9. – С. 28-31.

19. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи [Текст] : монографія / За ред. С.У. Гончаренка. – Львів: Світ, 1999. – 302 с.

20. Коломієць, А.М., Коломієць, Д.І. Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 1999. – № 2.– С.61-66.

21. Коломієць, Д.І. Реалізація міжпредметних зв'язків у навчальному процесі // Придніпровський науковий вісник. – 1998.– № 130(197). – С. 47-51.

22. Лесняк, Н. В. Міжпредметні зв'язки у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів [Текст] : дис.

канд. пед. наук: 13.00.02 : захищена / 20. 10. 1997 / Лесняк Надія Володимирівна. – Рівне, 1997. – 181 с. – Бібліогр.: С. 159 – 181.

23. Мальонкіна, І. Система інтегрованих уроків з української мови та інформатики : лексикологія / І. Мальонкіна, Н. Тимченко . – Шкільний світ. – 2011. - №4. – С. 6-16.

24. Моргун, В.Ф. Інтеграція та диференціація освіти: особистісний та технологічний аспекти // Постметодика. – 1996. – № 4. – С. 9-10.

25. Олійник, С.А. Добірка статей про інтегровані уроки у 2(3) класі // Бібліотечка вчителя початкової школи. – 2000. – № 9-10. – С.24-37.

26. Особливості використання міжпредметних зв'язків у навчанні молодших школярів математики та англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/osoblivosti-vikoristannya-mizhpredmetnih-zv-yazkiv-u-navchanni-molodshih-shkolyariv-matematiki-ta-angliyskoyi-movi/viewer>

27. Пентиліук, М. І. Міжпредметні зв'язки на уроках мови // Українська мова і література в школі. – 2001. - №5. – С. 41.

28. Першукова, О. О. Соціолінгвістичні засади розвитку багатомовності школярів у країнах Західної Європи // Вісник Ченігавського національного педагогічного університету. – 2004. – №122. – С. 22-23.

29. Печура, С. Міжпредметні зв'язки як дидактична умова підвищення рівня знань учнів [Текст] / С. Печура //Все для вчителя. – 2012. - №15/16. – С. 77-79.

30. Помогайбо В. Філософія освіти третього тисячоліття // Директор школи. – 2000. – № 38. – С. 8-9.

31. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу // Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 40-43.
32. Савченко, О Я Сучасний урок у початкових класах. – Київ : Магістр-S, 1991. – 256 с.
33. Савченко, О.Я. Дидактика початкової школи [Текст] : Підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – Київ : Абрис, 1997. – 416 с.
34. Светловская, Н.Н. Об интеграции как методическом явлении и ее возможностях в начальном обучении // Начальная школа. – 1990. – № 5. – С. 57-58.
35. Селевко, Г. К. Современные технологии обучения [Текст] : учеб. пособ. / Г. К. Селевко. – Москва : Народное просвещение, 1998. – 256 с.
36. Сова, М. Філософсько-культурологічні основи інтегрованих знань // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 33-36.
37. Сухаревская, Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе [Текст] : учеб. пособ. / Е. Ю. Сухаревская. – Ростов/Д., 2003. – 96 с.
38. Федоренко, В. Інтегрований ігровий комплекс «Синтез наук» [Текст] : посібник / В. Федоренко. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 224 с.
39. Фіцула, М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К. : Академія, 2002. – 528 с.
40. Шаран, О. В. Міжпредметні зв'язки як основа інтегрованого навчання математики молодших школярів / О. В. Шаран, Ю. С. Бец. – Софія : Бял ГРАД-БГ, 2017. – 112 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тема: Складання й обчислення виразів. Визначення часу за годинником. Розв'язування задач.

Мета: закріпити вміння учнів визначати час за годинником; удосконалювати вміння розв'язувати задачі на зменшення числа у декілька разів, виконувати дії над іменованими числами; розвивати обчислювальні навички, пізнавальну активність, логічне мислення; виховувати уважність, любов до природи

Методи та прийоми: словесні (розповідь, бесіда, пояснення); практичні (вправи, робота з підручником); наочні (ілюстрації, демонстрації)

Інтерактивні методи та прийоми:

Міжпредметна інтеграція: природознавство

Здоров'язберігаючі технології: музична фізкультхвилинка

Обладнання: ТЗН, презентація, ілюстративний матеріал, «Книга порад», лист від Сови, зображення тварин.

Література: 1) Державний стандарт початкової загальної освіти.

2) Навчальна програма для 1-4 класів.

3) Богданович, М. В. Математика [Текст] : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. В. Богданович, Г. П. Лищенко. – К. : Генеза, 2015. – 176 с.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Пролунав дзвінок,
Починається урок.
Будем працювати старанно,
Щоб почути у кінці,
Що у нашій другій класі
Діти – просто молодці.

II. Повідомлення теми і мети уроку.

Діти, сьогодні вранці лісові поштарі-сороки принесли нам цього листа. Що ж у ньому? Прочитаємо? Ось такий лист.

(Зачитується лист.)

Дорогі друзі!

Маленькі математики!

Звертаюся до вас із великим проханням: допоможіть мені навчати математики звірят Лісової школи. Складіть, будь ласка, для нас правила-поради, якими користуєтеся ви, вивчаючи математику.

Обіцяємо дотримуватися їх на наших уроках!

З повагою і найкращими побажаннями!

Сова

Але у нас зараз урок математики і нам потрібно повторити все, що ми вивчили про дію множення числа 6.

Що ж робити? Відмовити Сові?

Давайте зробимо так: закріпимо наші знання про множення і розв'язування задач, повторимо, як визначати час за годинником і створемо казкову книгу, в яку будемо протягом уроку вкладати сторінки з порадами. Вони допоможуть звірятам вивчати математику в Лісовій школі. А після уроку відішлемо цю казкову книгу Сові.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Каліграфічна хвилинка.

Відкрийте зошити і запишіть дату.

Діти, подивіться, скільки учнів в Лісовій школі? Скільки учнів в нашому класі?

Завдання: написати рядки цифр 6 і 30.

Зошит свій я відкриваю

І під нахилом кладу.

Ручку правильно тримаю,

Сяду рівно, не зігнузь,

За роботу я берузь.

- Чим різняться ці числа?
- Знайдіть суму цих чисел.
- При порівнянні цих чисел, про що можна запитати?
- На яке число треба помножити 6, щоб отримати 30?
- Якого правила ви дотримувались, коли писали цифри?

Пишіть каліграфічно.

(Прикріплюємо пораду на дошку до «Книги порад».)

Давайте спробуємо допомогти лісовим школярам і виконаємо нелегкі завдання.

Від кого перше завдання ви дізнаєтесь, коли відгадаєте загадку.

Все життя живе у воді,
Вся срібляста, у лусці. (Риба)

Відомо близько 25 тис. видів риб. Вони холоднокровні, температура їх тіла така сама, як температура води. Якщо вода дуже холодна, риба стає млявою і взагалі перестає рухатися. Є риби, які розвивають швидкість до 100 км/год. Найбільша риба – китова акула. Її довжина – від 12 м, а вага – до 20 тон.

Ви знаєте, що риби не вміють говорити, тому завдання мовчазне – математичний диктант.

- Число 6 помножити на 3, 5, 8, 7, 6, 9;
- На 6 мотоциклах їдуть хлопці по 2 на кожному мотоциклі. Скільки хлопців їде на мотоциклах?
- В 1 пакеті 6 кг печива. Скільки кг печива в 6 пакетах?

(Перевірка. Звіряння з відповідями на слайді)

Відгадайте наступного учня Лісової школи.

У зеленому жакеті,
Галасує в очереті.
Хоч і плавати мастак,
А не риба і не рак. (Жабка)

Також холоднокровні, як риби. В тропічних лісах водяться яскравого кольору жаби: малинові, сині, жовті. Це отруйні жаби. Є жаби-великани, їх вага досягає 5 кг. Є літаючі жаби, які перестрибують з гілки на гілку ніби літають, широко розставив пальці на лапах, як парашут.

2. Усний рахунок.

2.1. Вправа «Знайди помилку»

$6 * 8 + 4 = 20$	$6 * 5 + 20 = 30$
$6 * 7 - 8 = 5$	$6 * 6 - 7 = 6$
$6 * 3 + 7 = 13$	$6 * 4 + 9 = 17$

(Перевірка)

2.2. Задачі-вірші.

До зайчати на обід
Завітав дружок-сусід.
На пеньок зайчата сіли
І по 6 морквинок з'їли.
Хто нам скаже одним словом,
Скільки з'їдено морквинок?

Йшли 4 їжаки

І несли по 2 грибки.

А ви їм допоможіть – ті грибочки полічіть

Вчіться писати грамотно.

IV. Повторення вивченого матеріалу

Наступне завдання від цього мешканця лісу.

В мене шубка з колючок,

В мене сіра спинка.

Ніс як чорний п'ятачок,

Очі – намистинки.

Їжак – невелика тваринка (20-30 см), але голок – 6-8 тис. Це нічна тваринка: вдень спить, вночі виходить на пошуки їжі. Має добрий нюх, але поганий зір і слух. Їжаченята народжуються сліпі і голі, але на другий день вже з'являються м'які білі голочки, а через 2 тижні – темні і гострі.

1. Робота з підручником

748. Запиши вирази та обчисли їх значення.

1) Суму чисел 8 і 16 поділити на 4.

$$(8 + 16) : 4 = 6$$

2) Число 6 помножити на різницю чисел 20 і 12.

$$6 \cdot (20 - 12) = 48$$

3) Різницю чисел 40 і 12 зменшити в 4 рази.

$$(40 - 12) : 4 = 7$$

4) 60 зменшити на добуток чисел 6 і 9.

$$60 - 6 \cdot 9 = 6$$

749. Бліц-опитування

- Скільки хвилин у годині?
- Скільки годин у добі?
- Скільки секунд у хвилині?
- Скільки днів у році?

Годинник показує час, коли учень розпочав виконувати домашнє завдання з математики. Через 20 хв він закінчив виконувати завдання. О котрій годині учень закінчив виконувати завдання?

750. Котру годину показує кожний годинник?

752. Батько купив 2 кг яблук, 6 кг картоплі, а груш — у 2 рази менше, ніж картоплі. Скільки всього кілограмів фруктів купив батько?

1. Вивчення умови задачі

- Читання задачі 3 рази (вчителем, самостійно, одним учнем)
- Про що йде мова в задачі?
- Скільки кг яблук купив батько?
- Скільки кг картоплі він купив?

- Що сказано про груші?

- Про що запитується в задачі?

Ябл. - 2 кг

Гр. – у 2 р. менше, ніж | } ?

К. – 6 кг ←

2. Розбір задачі.

- Відомо, скільки кг картоплі купив батько. Чи можемо ми дізнатися, скільки кг груш він купив? Якою дією? Чому? Який приклад складемо?

- Відомо, скільки кг яблук та груш купив тато. Чи можемо ми дізнатися, скільки всього кілограмів фруктів купив батько? Якою дією? Чому? Який приклад складемо?

3. Розв'язування задачі.

1) $6 : 2 = 3$ (кг) – купив груш;

2) $2 + 3 = 5$ (кг)

Відповідь: 5 кг фруктів купив тато.

4. Перевірка (звіряння з відповіддю)

753*. Постав дужки, щоб рівності були правильними.

$$6 \cdot 4 - 2 = 12 \quad 31 - 10 - 3 = 24 \quad 12 : 2 - 2 = 3$$

$$6 - 2 \cdot 3 = 12 \quad 40 - 15 : 5 = 5 \quad 16 : 4 : 2 = 8$$

2. Фізкультхвилинка.

Мисліть логічно (правило)

– А тепер відгадайте наступного школярика Лісової школи.

Бджола

Бджоли запилюють культурні рослини і дають мед. Живуть вони сім'ями, що називається рій. Свою «родину» розпізнають по запаху, що притаманний тільки їм. Сім'я – це 60-70 тис. бджіл. У них є своя цариця – матка. Вона відкладає яйця в соти. Спілкуються між собою за допомогою танців. Чим більше крутяться і махають крилами – тим далі їжа від вулика. Чайну ложку меду 200 бджіл збирають добу, а 1 бджола повинна облітати 7 мільйонів квіток. За 1 хвилину може облітати 30-40 квіток. Бджілка – трудівниця, тому Сова дала їй не одне, а кілька завдань. І виконаємо ми їх самостійно, в групах різної складності. У вас є завдання на партах. – То ж приступайте до роботи.

Рахуйте уважно, без помилок.

V. Закріплення вивченого матеріалу

Самостійна робота.

<p>Картка 1</p> <p>$6 \cdot 7 - 5 \cdot 6$; $36 : 6 + 32$</p> <p>2. Бабуся поклала на тарілочку 12 пиріжків. Третина пиріжків була з грибами, решта — з капустою. Скільки пиріжків з капустою лежало на тарілочці?</p>	<p>Картка 2</p> <p>$6 \cdot 8 - 5 \cdot 6$; $32 : 4 \cdot 5$</p> <p>2. Мама дала дітям 18 цукерок. Третина цукерок була шоколадна, решта — іриски. Скільки ірисок мама дала дітям?</p>
---	---

Не заважайте працювати іншим.

VI. Підсумок уроку.

Закінчується урок. Що корисного для себе взяли?

(Згадали табличне множення, розв'язування задач.)

– Дізнались нове про тварин.

– І на згадку про наш урок я хочу вам подарувати вітальні листівки з побажаннями від вчительки Сови.

Працуйте завжди залюбки,

Діліться радіщами з другом.

Ходіть до школи, малюки,

І хай вона вам домом буде

VII. Повідомлення домашнього завдання № 754, 755

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Тютюнник Надія Володимирівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статеву чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

17.04.2020

(дата)

(підпис)

Тютюнник Надія

(ім'я, прізвище)

